2.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos pokyčiai dėl mokėjimo (pelno) palūkanų skaičiavimo nutraukus paskolos sutartį

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla

Privatinės teisės institutas

Prof. dr. Vaidas Jurkevičius

El. paštas: vaidas.jurkevicius@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-20-02-07

Santrauka. Šiame straipsnyje analizuojami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos pokyčiai dėl mokėjimo (pelno) palūkanų skaičiavimo nutraukus paskolos sutartį. Pažymėtina, kad iki 2020 m. gegužės 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos priimtose nutarties kasacinio teismo išaiškinimai, susiję su galimybe reikalauti mokėjimo (pelno) palūkanų nutraukus paskolos sutartį, buvo prieštaringi. Todėl minėtoje nutartyje suformuota teisės aiškinimo taisyklė, kad paskolos sutarties nutraukimo atveju skolininkas neturi pareigos mokėti sutartas mokėjimo palūkanas už naudojimąsi pasiskolintais pinigais, įnešę gerokai daugiau aiškumo ginčiuose, kylančiuose iš paskolos teisinių santykių. Straipsnio tikslas – nekvestionuojant konkrečioje byloje pasiekto rezultato, įvertinti, kaip / ar kasacinio teismo suformuotas precedentas padės užtikrinti paskolos teisinių santykių subjektų interesų pusiausvyrą ir teisėtus lūkesčius.

Reikšminiai žodžiai: paskolos sutartis, palūkanos, mokėjimo (pelno) palūkanos, kompensuojamosios palūkanos, paskolos sutarties nutraukimas, civilinė atsakomybė.

Įvadas

2020 m. gegužės 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija priėmė nutartį¹, kuria apibendrina ir pakeitė savo ankstesnę praktiką dėl mokėjimo (pelno) palūkanų skaičiavimo galimumo nutraukus paskolos sutartį, taip pat pasisakė dėl mokėjimo (pelno) palūkanų santykio su kompensuojamosiomis palūkanomis tiek paskolos sutarties galiojimo metu, tiek ir ją nutraukus. Todėl šio tyrimo objektas – palūkanų, mokamų paskolos sutarties nutraukimo atveju, teisinis vertinimas.

Nors oficiali statistika, kiek paskolos (kredito) sutarčių per metus ar kitą laikotarpį sudaroma, nepateikiama, iš teismų praktikos tendencijų matyti, jog ginčai, kylantys iš paskolos teisinių santykių (ypač kiek tai susiję su suteiktų paskolų grąžinimu), yra gana dažni.² Todėl LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos suformuoti išaiškinimai yra *aktualūs* ne tik bylos šalims šiame straipsnyje analizuojamo ginčo kontekste, bet ir kitiems civilinių teisinių santykių dalyviams, sudarantiems paskolos (kredito) sutartis. Pažymėtina, kad straipsnyje analizuojama LAT praktika, nurodanti, jog paskolos sutarties nutraukimo atveju skolininkas neturi pareigos mokėti sutartas mokėjimo palūkanas už naudojimąsi pasiskolintais pinigais, sulaukę nemažai teisės praktikų kritinio vertinimo, pabrėžiant, jog naujai suformuota taisyklė yra palankesnė paskolos

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-75- 823/2020.

² Kaip pažymima Lietuvos teismų 2019 m. veiklos rezultatų pristatyme, didžiąją dalį teismuose išnagrinėtų bylų sudarė civiliniai ginčai – jų pernai gauta daugiau nei 132 tūkst. Šioje analizėje pabrėžiama, kad būdingiausios civilinės bylos buvo susijusios su prievolės santykiais, pirmiausia išskiriant santykius, susijusius su paskolų grąžinimu. Žr. „Teismai pristato 2019 metų veiklos rezultatus“, 2020.03.31., <https://www.teismai.lt/lt/teismai-pristato-2019-metu-veiklos-rezultatus-byly-nagrinėjimas-kelias-i-elektronine-erdve/7476>.

gavėjams.³ Todėl čia taip pat siekiama atskleisti, ar kasacinio teismo suformuotas precedentas nepažeis paskolos teisinių santykių subjektų, t. y. tiek paskolos davėjų, tiek ir paskolos gavėjų, teisėtų interesų pusiausvyros.

Šio straipsnio *tikslas* – įvertinti LAT praktikos pokyčius dėl skolininko pareigos mokėti mokėjimo (pelno) palūkanas nutraukus paskolos sutartį.

Tyrimas grindžiamas *kokybinės* metodologijos požiūriu ir principais. Pagrindinis tyrimo metu taikytas duomenų rinkimo būdas – *dokumentų analizės metodas*, o atsižvelgiant į atliekamo tyrimo pobūdį, svarbiausias šio darbo duomenų analizės metodas yra *lyginamasis*, jis padeda atskleisti, kaip keitėsi LAT praktika, aiškinant palūkanų, mokamų nutraukus paskolos sutartį, priteisimo galimybes.

2.1.1. Bendrieji su paskolos sutartimi ir palūkanomis, mokamomis pagal šią sutartį, susiję klausimai

Paskolos sutartimi pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁴ (toliau – CK) 6.870 straipsnio 1 dalį laikoma sutartis, kurios viena šalis (paskolos davėjas) perduoda kitos šalies (paskolos gavėjo) nuosavybėn pinigus arba rūšies požymiais apibūdintus suvartojamuosius daiktus, o paskolos gavėjas įsipareigoja grąžinti paskolos davėjui tokią pat pinigų sumą (paskolos sumą) arba tokį pat kiekį tokios pat rūšies ir kokybės kitų daiktų bei mokėti palūkanas, jeigu sutartis nenustato ko kita. Paskolos sutartį reglamentuoja CK 6.870–6.880 straipsniai, o šiose nuostatose nereguliuotiems klausimams taikomos bendrosios sutarčių teisės (CK 6.154–6.228¹⁶ str.) bei prievolių teisės (CK 6.1–6.153 str.) nuostatos. Remiantis CK, paskolos sutartis, be kita ko, gali būti atlygintinė arba neatlygintinė (CK 6.870 str. 1 d., 6.872 str. 3 d.).

Kaip speciali paskolos sutarties rūšis yra išskiriama kreditavimo sutartis. Remiantis CK 6.881 straipsnio 1 dalimi, tai tokia sutartis, kuria bankas ar kita kredito įstaiga (kreditorius) įsipareigoja suteikti kredito gavėjui sutartyje nustatyto dydžio ir nustatytomis sąlygomis pinigines lėšas (kreditą), o kredito gavėjas įsipareigoja gautą sumą grąžinti kreditoriui ir mokėti palūkanas. Kreditavimo sutartį reglamentuoja CK 6.881–6.885 straipsniai, o bendrosios paskolos sutarties teisės normos (CK 6.870–6.880 str.) kreditavimo sutarčiai taikomos tiek, kiek tai neprieštarauja kreditavimo sutarties esmei ir CK 6.881–6.885 straipsniuose nustatytiems taisyklėms (CK 6.881 str. 2 d.). Pažymėtina, kad, priešingai nei bendroji paskolos sutartis, kreditavimo sutartis visada yra atlygintinė (CK 6.881 str. 1 d.).

Tiek bendrosios paskolos sutarties, tiek ir kreditavimo sutarties atvejais atlygintinumas yra siejamas su palūkanų mokėjimu. Pažymėtina, kad palūkanų sąvoka CK neįtvirtinta, todėl palūkanų instituto turinys atskleidžiamas sistemiškai aiškinant šį civilinės teisės institutą reglamentuojančias teisės normas. Palūkanos, kylančios iš paskolos sutarties, visų pirma suprantamos kaip *mokestis už pinigų skolinimą* ir yra vadinamos *mokėjimo* arba *pelno palūkanomis*. Šią palūkanų rūšį įtvirtina CK 6.872 straipsnis, kurio pirma dalis numato, jog palūkanų už naudojimąsi paskolos suma dydį ir mokėjimo tvarką nustato šalys susitarimu. Jeigu šalys nėra susitarusios dėl palūkanų dydžio, palūkanos nustatomos pagal paskolos davėjo gyvenamosios ar verslo vietos komercinių bankų vidutinę palūkanų normą, galiojusią paskolos sutarties sudarymo momentu. LAT praktikoje jau seniai atskleista, kad palūkanos, mokamos pagal paskolos sutartį, yra atlyginimas, kurį skolininkas moka kreditoriui už naudojimąsi svetimais pinigais, nesvarbu, kokie to

3 Žr. Agnė Varnelienė, „Geros žinios skolininkams – paskolos sutarties nevykdymo kaina tikėtina bus mažesnė“, 2020.06.08., <https://trinitijurex.lt/2020/06/08/geros-zinios-skolininkams-paskolos-sutarties-nevykdymo-kaina-tiketinai-bus-mazesne>; Laura Augytė-Kamarauskienė, „LAT atleido skolininkus nuo pareigos mokėti sutartas mokėjimo palūkanas už naudojimąsi pasiskolintais pinigais nutraukus sutartį“, 2020.06.16., https://www.glimstedt.lt/naujienos/lat-atleido-skolininkus-nuo-pareigos-moketi-sutartas-mokejimo-palukanas-uz-naudojimasi-pasiskolintais-pinigais-nutraukus-sutarti/#_ftn1.

4 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

naudojimosi rezultatai. Kasacinis teismas, aiškindamas palūkanas, atliekančias mokėjimo funkciją, taip pat yra konstatavęs, kad ekonomine ir teisine prasme jos yra mokestis, atlyginimas kreditoriui už paskolintų pinigų naudojimą.⁵ Kreditoriaus reikalavimas sumokėti palūkanas už pinigų skolinimą sutarties nustatytu terminu vertintinas ne kaip reikalavimas atlyginti dėl kreditoriaus pinigų naudojimo patirtus nuostolius, bet kaip *reikalavimas prievolę įvykdyti natūra*, t. y. sumokėti įstatyme ar šalių sutartyje nustatytą mokestį už naudojimąsi paskolos suma – palūkanas (CK 6.213 str. 1 d., 6.872 str.). Taigi, mokėjimo funkciją atliekančios palūkanos pagal paskolos sutartį mokamos *tinkamai* vykdant savo sutartinę prievolę, nebent paskolos sutartis yra neatlygintinė (CK 6.872 str. 3 d.).⁶

Be mokėjimo funkcijos, palūkanos taip pat gali atlikti *minimalių kreditoriaus nuostolių, kurių nereikia įrodyti, kompensacijos už piniginės prievolės įvykdymo termino praleidimą funkciją* (CK 6.210 str., 6.261 str., 6.874 str.). Šios palūkanos dar vadinamos *kompensuojamosiomis palūkanomis*, kurios savo prigimtimi yra panašios į netesybas delspinigių forma. Svarbu atkreipti dėmesį, jog sutartyje konkrečiai gali būti ir nenurodomos palūkanos, kurios mokamos, kai praleidžiamas piniginės prievolės įvykdymo terminas. Šalys sutartyje gali vartoti, pavyzdžiui, delspinigių sąvoką, kuri savo reikšme gali būti tapati palūkanų, kaip kompensacinės priemonės, sampratai. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, *palūkanos ir delspinigiai tokiu atveju atlieka tą pačią kompensacinę funkciją ir sutartį pažeidusi šalis negali būti įpareigojama sumokėti ir netesybas, ir palūkanas, nes tai reikš dvigubos atsakomybės taikymą*⁷. LAT taip pat yra konstatavęs, kad praktikoje pasitaiko, jog šalys sutartyje už piniginės prievolės neįvykdymą laiku numato ne tik kompensuojamąsias palūkanas, bet ir netesybas, ir toks papildomas susitarimas paskolos sutartyje dėl netesybų savaime neprieštarauja CK 6.258 straipsnio 1 daliai, kurioje numatyta, kad įstatymai ar sutartis gali nustatyti, jog už prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą kaltoji šalis privalo sumokėti netesybas (baudą, delspinigius).⁸ Tačiau, sprendžiant palūkanų ir netesybų santykį, vadovaujamasi bendrąja nuostata, jog neteisinga reikalauti priteisti ir palūkanas, ir netesybas, nes tai reikštų, kad kreditorius nepagrįstai praturtėtų. Kasacinio teismo praktikoje suformuota taisyklė, kad, *kai palūkanos atlieka ne atlyginimo (mokėjimo, pelno) funkciją, o nuostolių kompensavimo, ir tampa skolininko atsakomybės forma, iš skolininko negalima papildomai priteisti netesybų. Nuostoliai, kuriuos jau kompensuoja palūkanos, apima netesybas, t. y. netesybos įskaitomos į nuostolius, šiuo atveju – į kompensuojamųjų palūkanų dydį* (CK 6.73 str. 1 d., 6.258 str. 2 d.).⁹ Taigi, jeigu prievolės įvykdymo termino praleidimo atveju šalys susitaria ir dėl netesybų, ir dėl kompensuojamųjų palūkanų (arba jų reikalaujama įstatymo pagrindu), priteisiant pagal tokius reikalavimus, *mažesnioji suma įskaitoma į didesniąją*. Kai kreditorius iš skolininko reikalauja ir kompensuojamųjų palūkanų, ir netesybų, ir kitų nuostolių, palūkanos ir netesybos, priklausomai nuo to, kuri suma didesnė, įskaitomos viena į kitą, o likusių nuostolių dydį, jei jo prašoma, turi įrodyti kreditorius.¹⁰

Kompensuojamųjų palūkanų skaičiavimo pradžia gali būti nustatyta įstatymu arba sutartimi (CK 6.37 str. 1 d.). Pagal bendrąją taisyklę, kompensuojamosios palūkanos pradedamos skaičiuoti, kai skolininkas praleidžia prievolės įvykdymo terminą (CK 6.261 str.). Tuo metu po bylos iškėlimo, įforminto Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹¹ (toliau – CPK) nustatyta tvarka, skaičiuojamos procesinės palūkanos (CK 6.37 str. 2 d.), kurių skaičiavimo pradžia ir pabaiga nustatyta

5 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2007.

6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 8 d. apžvalga Nr. AC-37-1 „Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvoje Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga“.

7 Vytautas Mikelėnas ir kt., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. 6 knyga. Prievolių teisė. I dalis* (Vilnius: Justitia, 2003), 67.

8 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-173/2006.

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-830/2003.

10 *Supra* note 2.

11 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

įstatyme: procesinės palūkanos mokamos nuo bylos iškėlimo teisme iki teismo sprendimo visiško įvykdymo (CK 6.37 str. 2 d.), o bylos iškėlimo momentu laikomas teisėjo rezoliucijos priėmimo momentas (CPK 137 str. 1 d.). Kita vertus, nors pareiga mokėti procesines palūkanas yra nustatyta įstatyme, procesinės palūkanos skaičiuojamos tik esant kreditoriaus prašymui jas skaičiuoti. Atkreiptinas dėmesys, kad vadinamosios procesinės palūkanos nereiškia naujos CK neįtvirtintos palūkanų rūšies, nes procesinės palūkanos yra laikytinos kompensuojamųjų palūkanų rūšimi. Pažymėtina, kad šalys yra laisvos susitarti dėl kompensuojamųjų (*inter alia* procesinių) palūkanų dydžio, tačiau, jeigu to nepadaro, gali būti taikomi teisės aktų numatyti palūkanų dydžiai, pavyzdžiui, CK 6.210 straipsnis arba Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas¹².

Kreditoriaus reikalavimas sumokėti kompensuojamąsias palūkanas, kitaip tariant, atlyginti dėl piniginės prievolės įvykdymo termino praleidimo atsiradusius nuostolius, priešingai nei esant mokėjimo palūkanoms, *laikytinas reikalavimu skolininkui taikyti civilinę atsakomybę*. Kompensuojamosios palūkanos šiuo atveju laikytinos minimaliais kreditoriaus nuostoliais, patirtais dėl laiku negrąžintos skolos. Pažymėtina, kad kreditorius visada turi teisę į palūkanas kaip kompensaciją, jeigu skolininkas ne laiku įvykdo savo prievolę – finansinį įsipareigojimą. Taigi, negrąžinus paskolos iki nustatyto termino, greta paskolos teisinių santykių tarp sutarties šalių atsiranda nauji – sutartinės civilinės atsakomybės santykiai. Vadinasi, skolininkui neįvykdžius prievolės, kreditorius įgyja naują teisę – reikalauti atlyginti nuostolius, o skolininkas naują pareigą – atlyginti kreditoriui nuostolius, padarytus prievolės neįvykdymu. Kadangi CK 6.872 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog, jeigu šalys nėra susitarusios kitaip, palūkanos mokamos kas mėnesį, iki paskolos suma bus grąžinta, šios mokėjimo (pelno) palūkanos gali būti mokamos kartu su kompensuojamosiomis palūkanomis. Šią išvadą tiesiogiai patvirtina CK 6.874 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad jeigu paskolos gavėjas laiku negrąžina paskolos sumos, jis privalo mokėti paskolos davėjui CK 6.210 straipsnio nustatytas palūkanas nuo tos dienos, kada paskolos suma turėjo būti grąžinta, iki jos grąžinimo dienos, neatsižvelgiant į palūkanų, nustatytų CK 6.37 straipsnyje, mokėjimą, jeigu paskolos sutartis nenustato ko kita.

LAT, aiškindamas atskirų palūkanų rūšių santykį ir skolos sudėtį, paskolos gavėjui negrąžinus paskolos, savo ankstesnėje praktikoje yra nurodęs, kad jeigu paskolos sutartyje nustatyta, kad palūkanos už naudojimąsi pinigais turi būti mokamos iki visiško skolos grąžinimo, tai, skaičiuojant sutartines palūkanas iki visiško skolos grąžinimo, jos gali atlikti tiek atlyginimo už naudojimąsi pinigais funkcijas, tiek kreditoriaus minimalių nuostolių, atsiradusių skolininkui laiku negrąžinus pinigų, kompensavimo funkciją. Sutarties šalys gali nustatyti skirtingo dydžio palūkanas, priklausomai nuo jų funkcijos. Pasak LAT, jeigu sutartyje numatytos palūkanos už naudojimąsi pinigais ir palūkanos už sutartyje nustatytos piniginės prievolės įvykdymo termino praleidimą, tada netaikomos CK 6.210 straipsnyje nustatyto dydžio palūkanos. Atsižvelgdamas į tai, kasacinis teismas buvo suformavęs teisės aiškinimo taisyklę, kad *bendrą pinigų sumą, kurią privalo grąžinti paskolos gavėjas, tais atvejais, kai paskola laiku negrąžinta, sudaro šios sumos: paskolos negrąžinta dalis, palūkanos kaip atlyginimas už naudojimąsi pinigais ir palūkanos, kurios kompensuoja kreditoriaus nuostolius už tolesnį naudojimąsi pinigais po sutarties įvykdymo termino praleidimo*¹³. Kitaip tariant, LAT buvo pripažinęs, kad skolininko pareiga mokėti mokėjimo (pelno) palūkanas išlieka ir paskolos davėjui nutraukus paskolos sutartį, išskyrus atvejus, jei kitaip nustatyta paskolos sutartyje.

12 Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercines sutartis, vėlavimo prevencijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 127-6389.

13 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2010; 2015 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-275-248/2015.

2.1.2. Palūkanų, mokamų nutraukus paskolos sutartį, teisinis vertinimas

Kaip minėta, savo ankstesnėje praktikoje LAT buvo nurodęs, kad, nutraukus paskolos sutartį, kreditorius, t. y. paskolos davėjas, turi teisę reikalauti ne tik kompensuojamųjų palūkanų, bet ir palūkanų, kurios atlieka mokėjimo (pelno) funkciją. Aptariamoje 2020 m. gegužės 25 d. nutartyje kasacinės instancijos teismas nurodė, jog ankstesnė praktika keistina kaip iš dalies varžanti teismo pareigos vykdyti teisingumą, užtikrinant paskolos teisinių santykių subjektų interesų pusiausvyrą, teisėtus lūkesčius ir neleistinumą piktnaudžiauti teise, įgyvendinimą bei neatitinkanti kasacinio teismo nuosekliai formuojamos praktikos dėl sutarties nutraukimo teisinių pasekmių ir reikalavimo dėl mokėjimo (pelno) palūkanų priteisimo teisinės prigimties aiškinimo.

Tarp šalių kilusio ginčo, kurį sprendė LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, esmė buvo ta, kad fiziniam asmeniui iškėlus bankroto bylą bankroto administratorius pateikė teismui tvirtinti kreditorių finansinius reikalavimus, tarp kurių buvo ir antros eilės kreditoriaus – banko reikalavimas, kildinamas iš su šiuo fiziniu asmeniu sudarytų dviejų kredito sutarčių. Bankroto administratorius nurodė, kad su dalimi banko finansinio pareikšto reikalavimo nesutinka, ir prašė teismo šios dalies (657 089,07 Eur), *inter alia* ir kreditoriaus reikalavimo, susijusio su palūkano mis nutraukus paskolos sutartį, netenkinti. Pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai pareiškėjo, t. y. banko, prašymą tenkino iš dalies.

Išplėstinė teisėjų kolegija, atsižvelgdama į nenuoseklią kasacinio teismo praktiką šioje srityje ir į dėl to kylantį poreikį ją keisti, suformavo teisės aiškinimo taisyklę: *nutraukus paskolos (kredito) sutartį prieš terminą, pasibaigia pagrindinių prievolių pagal sutartį vykdymas natūra, todėl mokėjimo (pelno) palūkanos skolininkui pagal šią sutartį negali būti skaičiuojamos*. Be to, pasak LAT, *paskolos (kredito) sutartį nutraukus prieš terminą kreditorius įgyja teisę reikalauti taikyti skolininkui civilinę atsakomybę: reikalauti sutartyje ar įstatyme nustatyto dydžio kompensuojamųjų palūkanų iki visiško paskolos sumos grąžinimo, taip pat reikalauti dėl pagal nutrauktą paskolos (kredito) sutartį negautų mokėjimo (pelno) palūkanų, kaip kreditoriaus negautų pajamų, atlyginimo*. Galiausiai LAT nurodė, kad pagal bendrąsias civilinės atsakomybės taisykles, reikalaujant kompensuojamųjų palūkanų (netesybų) ir negautų pajamų (nuostolių), kreditoriui gali būti priteisiama didesnė iš reikalaujamų sumų.

Šias išvadas LAT padarė pirmiausia pažymėdamas, kad šalių sudarytos sutarties sąlygos, nustatančios kompensuojamųjų palūkanų mokėjimą, pagal savo esmę lieka galioti ir nutraukus sutartį. Toks aiškinimas visiškai atitinka kompensuojamųjų palūkanų kaip skolininko civilinės atsakomybės formos (minimalių kreditoriaus nuostolių atlyginimo) sampratą ir neprieštarauja CK 6.221 straipsnio nuostatoms, pagal kurias sutartinė civilinė atsakomybė netesybų (ar jų paskirtį atitinkančių kompensuojamųjų palūkanų) mokėjimo forma skolininkui gali būti taikoma kartu su sutarties nutraukimu (CK 6.221 str. 2 d.). Taigi, tuo atveju, jei šalys sutartimi susitarė dėl atitinkamo dydžio kompensuojamųjų palūkanų mokėjimo iki visiško paskolos grąžinimo, ši sutarties nuostata ir iš jos kylanti sutartyje nustatyto dydžio kompensuojamųjų palūkanų mokėjimo prievolė išlieka ir sutartį nutraukus. O kreditoriaus reikalavimas dėl mokėjimo (pelno) palūkanų priteisimo yra reikalavimas įvykdyti sutartinę prievolę natūra. Todėl LAT sprendė, jog šis reikalavimas kreditoriaus negali būti reiškiamas nutraukus sutartį, nes tai neatitinka bendrųjų sutarties nutraukimo teisinių padarinių, įtvirtintų CK 6.221 straipsnyje, pagal kuriuos sutarties nutraukimas atleidžia abi sutarties šalis nuo tolimesnio sutartinių prievolių vykdymo, o šalis iki tol siejęs sutartinis teisinis santykis keičiamas sutartinės atsakomybės teisiniu santykiu. CK 6.221 straipsnio 3 dalis, aiškinama sistemiškai su to paties straipsnio 1 dalimi, nesudaro prielaidų sutarties sąlygomis, pagal prigimtį liekančiomis galioti ir nutraukus sutartį, pripažinti sutarties sąlygas, įtvirtinančias pagrindinių sutartinių prievolių pagal sutartį vykdymą. Kitoks aiškinimas lemtų sutarties nutraukimo esmės neatitinkančią situaciją, kai, nepaisant sutarties nutraukimo, vienai iš sutarties šalių nutraukta sutartis iš esmės lieka galioti visa apimtimi (konkrečiu atveju skolininkui išlieka tiek pareiga grąžinti visą paskolos sumą, tiek pareiga mokėti sutartimi sutartą atlyginimą už

naudojimasi šia suma iki pat to momento, kai paskolos suma bus grąžinta). Šio aiškinimo nekeičia ir tai, jei šalis bus sutartyje nustačiusios sąlygą, kad pelno palūkanos mokamos iki paskolos grąžinimo, nes tokia sutarties sąlyga, kaip ir kitos, kaip nurodyta pirmiau, nutraukus sutartį, nustoja galioti. Aiškindamas CK 6.874 straipsnio 1 dalies, įtvirtinančios mokėjimo (pelno) ir kompensuojamųjų palūkanų skaičiavimo kartu galimybę sutarties pažeidimo atveju, nuostatas, LAT pažymėjo, kad tais atvejais, kai šalis sieja galiojanti paskolos sutartis ir kreditorius reikalauja sutarties įvykdymo natūra, piniginės prievolės vykdymo pažeidimo atveju mokėjimo (pelno) palūkanos gali būti mokamos kartu su kompensuojamosiomis palūkanomis. *Tokia kreditoriaus teisė (reikalauti tiek pelno, tiek kompensuojamųjų palūkanų sumokėjimo) lieka tol, kol lieka jo teisė reikalauti prievolės pagal paskolos sutartį įvykdymo natūra*, t. y. iki tol, kol šalis sieja paskolos sutartiniai teisiniai santykiai. O paskolos sutartį nutraukus turi būti vadovaujama sutarties nutraukimą ir sutartinę atsakomybę reglamentuojančiomis CK normomis, kurios teisės reikalauti sutartinės prievolės vykdymo natūra kreditoriui nebenustato.

Atsižvelgdama į šiuos išaiškinimus, išplėstinė teisėjų kolegija pritarė bylą nagrinėjusio apeliacinės instancijos teismo pozicijai, kuria atsisakyta patvirtinti banko reikalavimą dėl mokėjimo (pelno) palūkanų priteisimo nutraukus kredito sutartis, nesiejant šio reikalavimo su kreditoriaus negautų pajamų atlyginimu. Kasacinės instancijos teismas taip pat pažymėjo, kad reikalavimas dėl mokėjimo (pelno) palūkanų kaip suinteresuoto asmens negautų pajamų priteisimo šioje byloje reiškiamas nebuvo.

Nekvestionuojant šioje konkrečioje byloje pasiekto rezultato, manytina, kad LAT suformuotos teisės aiškinimo taisyklės dėl palūkanų skaičiavimo paskolos sutarties nutraukimo vis dėlto ne visais atvejais užtikrina paskolos sutarties šalių interesų pusiausvyrą ir jų teisėtus lūkesčius. Pirmiausia pažymėtina, jog nepaisant to, kad LAT pagrįstai nurodė, kad bendrosios sutarčių teisės nuostatos CK yra parengtos pagal Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) 1994 m. paskelbtus Tarptautinių komercinių sutarčių principus, neatkreipė dėmesio, kad atskirų sutarčių reglamentavimas yra išimtinai paremtas 1994 m. Rusijos Federacijos civiliniame kodekse (toliau – RF CK) įtvirtintomis taisyklėmis¹⁴, į kurias būtų tikslinga atsižvelgti vertinant ir mokėjimo (pelno) bei kompensuojamųjų palūkanų santykį paskolos sutarties kontekste. Kaip matyti lyginant atitinkamas CK ir RF CK¹⁵ nuostatas, palūkanų paskolos santykiuose teisinis reglamentavimas iš esmės yra analogiškas. Pavyzdžiui, RF CK 809 straipsnio, nustatančio mokėjimo (pelno) palūkanas, 1 dalis numato, jog jei įstatymai ar paskolos sutartis nenustato kitaip, paskolos davėjas turi teisę gauti iš paskolos gavėjo palūkanas už paskolos sumą sutartyje nurodytu dydžiu ir tvarka. Nesant susitarimo dėl palūkanų dydžio, jos nustatomos pagal banko palūkanų normą (grąžinimo normą) paskolos davėjo gyvenamojoje vietoje arba juridinio asmens verslo vietoje, jeigu paskolą suteikia juridinis asmuo, tuo metu, kai paskolos suma ar jos dalis buvo sumokėta paskolos gavėjui. Kaip minėta, iš esmės identišką taisyklę dėl mokėjimo (pelno) palūkanų numato CK 6.872 straipsnio 1 dalis. Kalbant apie mokėjimo (pelno) ir kompensuojamųjų palūkanų santykį po to, kai paskolos gavėjas pažeidžia paskolos sutartį, RF CK 811 straipsnio 1 dalis numato, jog, jei įstatymai ar paskolos sutartis nenustato kitaip, tais atvejais, kai paskolos gavėjas laiku negrąžina paskolos sumos, palūkanos už šią pinigų sumą mokamos tokio dydžio, kaip numatyta šio kodekso 395 straipsnio 1 dalyje, nuo tos dienos, kai ji turėjo būti grąžinta, iki jos grąžinimo skolintojui dienos, neatsižvelgiant į palūkanų mokėjimą, nurodytą šio kodekso 809 straipsnio 1 punkte. Pažymėtina, kad RF CK 395 straipsnio 1 dalis reglamentuoja vadinamąsias kompensuojamąsias palūkanas. Ši teisės norma nustato, kad neteisėto lėšų sulaikymo, vengimo grąžinti pinigus ar kitokio pavėluoto mokėjimo atvejais mokamos palūkanos už skolos sumą, o šių palūkanų norma nustatoma pagal atitinkamais laikotarpiais galiojančią Rusijos banko pagrindinę palūkanų normą, nebent įstatymai

14 Simona Selecionytė-Drukteinienė, Vaidas Jurkevičius, Thomas Kadner Graziano, „The Impact of the Comparative Method on Lithuanian Private Law“, *European Review of Private Law*, 21, 4 (2013): 974–977.

15 Žr. The Civil Code of the Russian Federation, <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=6775>.

ar sutartis nustato kitokią palūkanų normą. Kitaip tariant, RF CK numato, jog paskolos gavėjui pažeidus paskolos sutartį, t. y. iš esmės negrąžinus paskolos sumos, paskolos davėjas turi teisę reikalauti tiek mokėjimo (pelno) palūkanų, tiek ir kompensuojamųjų palūkanų.

Šiame straipsnyje analizuotoje 2020 m. gegužės 25 d. LAT nutartyje kasacinės instancijos teismas padarė išvadą, kad kreditoriaus reikalavimas dėl mokėjimo (pelno) palūkanų priteisimo yra reikalavimas įvykdyti sutartinę prievolę natūra, todėl *šis reikalavimas negali būti reiškiamas po sutarties nutraukimo*, nes tai neatitinka bendrųjų sutarties nutraukimo teisinių padarinių, įtvirtintų CK 6.221 straipsnyje. Kitaip tariant, LAT nuomone, jeigu paskolos davėjas nutraukia paskolos sutartį, reikalavimas dėl mokėjimo (pelno) palūkanų yra iš esmės negalimas. Manytina, kad tokia išvada yra pernelyg formalaus pobūdžio, padaryta pažodžiui aiškinant atitinkamas teisės normas, tačiau neįvertinus to, kad paskolos davėjas realiai gali išvengti LAT suformuotos taisyklės dėl negalimumo, nutraukus sutartį, kartu skaičiuoti mokėjimo (pelno) ir kompensuojamąsias palūkanas taikymo vadovaudamasis minėtoje nutartyje paties LAT pateiktais išaiškinimais. Kasacinio teismo nuomone, tais atvejais, kai šalis sieja galiojanti paskolos sutartis ir kreditorius reikalauja sutarties įvykdymo natūra, piniginės prievolės vykdymo pažeidimo atveju mokėjimo (pelno) palūkanos gali būti mokamos kartu su kompensuojamosiomis palūkanomis. Tokia kreditoriaus teisė (reikalauti tiek pelno, tiek kompensuojamųjų palūkanų sumokėjimo) lieka tol, kol lieka jo teisė reikalauti prievolės pagal paskolos sutartį įvykdymo natūra, t. y. iki tol, kol šalis sieja paskolos sutartiniai teisiniai santykiai. Atsižvelgiant į tai, paskolos davėjas, kai paskolos sutartį pažeidė paskolos gavėjas (negrąžino paskolos sumos ir pan.), realiai gali nenutraukti šios sutarties ir tokiu atveju jis turės teisę reikalauti tiek mokėjimo (pelno), tiek ir kompensuojamųjų palūkanų, nes formaliai paskolos teisiniai santykiai nebus pasibaigę. Kitaip tariant, pagal LAT suformuotą praktiką paskolos davėjui finansiškai naudingiau, nenutraukus paskolos sutarties, kreiptis į teismą bei prašyti priteisti kartu ir mokėjimo, ir kompensuojamąsias palūkanas. Tikėtina, kad toks reikalavimas būtų tenkinamas, nes sutarties šalis vis dar sieja paskolos teisiniai santykiai, o tai, LAT nuomone, sudaro teisinį pagrindą reikalauti mokėjimo palūkanų, kurių mokėjimas, kasacinio teismo vertinimu, yra prievolės vykdymas natūra. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, kyla pagrįstų abejonų, kuo situacija, kai paskolos sutartis yra nutraukiama, skiriasi nuo atvejo, kai paskolos teisiniai santykiai tarp šalių formaliai nėra nutrūkę, nors paskolos gavėjas ir yra pažeidęs šią sutartį. Todėl manytina, kad LAT suformuota taisyklė dėl negalimumo, nutraukus sutartį, kartu skaičiuoti ir mokėjimo (pelno), ir kompensuojamųjų palūkanų nėra iki galo pagrįsta ir logiška.

Kita vertus, LAT pažymėjus, kad, nutrūkus paskolos sutarčiai, mokėjimo (pelno) palūkanos negali būti priteisiamos, nes tai reikštų prievolės vykdymą natūra, o tai, kasacinio teismo nuomone, yra neįmanoma pasibaigus prievolei, nėra atskleista, kaip turėtų būti kvalifikuojamas reikalavimas priteisti negrąžintą paskolos sumą. Manytina, kad paskolos gavėjui negrąžinus paskolos sumos, reikalavimas ją priteisti reiškia ne ką kita, o *prievolės vykdymą natūra*. Akivaizdu, kad tokiu atveju nesusiklosto sutartinės atsakomybės teisiniai santykiai, nes suteiktos paskolos sumos grąžinimas yra paskolos gavėjo pareiga, kylanti iš paskolos sutarties. Todėl *paskolos davėjo reikalavimas paskolos gavėjo atžvilgiu dėl paskolos sumos grąžinimo, kaip ir reikalavimas dėl mokėjimo (pelno) palūkanų sumokėjimo, taip pat turėtų būti kvalifikuojamas kaip prievolės vykdymas natūra*. LAT nekvėstionuoja dėl paskolos sumos grąžinimo kaip prievolės vykdymo natūra būdo taikymo nutraukus paskolos sutartį. Manytina, kad analogiška nuostata turėtų būti taikoma ir mokėjimo (pelno) palūkanų skaičiavimui, įvertinus paskolos teisinių santykių specifiką. CK 6.221 straipsnio 3 dalis, tai pažymėjo ir LAT, numato, jog sutarties nutraukimas neturi įtakos ginčų nagrinėjimo tvarką nustatančių sutarties sąlygų ir kitų sutarties sąlygų galiojimui, *jeigu šios sąlygos pagal savo esmę lieka galioti ir po sutarties nutraukimo*. Kaip tik tokia sąlyga, kuri pagal savo esmę turėtų galioti ir nutraukus paskolos sutartį, pripažintina ir sąlyga dėl mokėjimo (pelno) palūkanų skaičiavimo, o tai realiai įtvirtina CK 6.874 straipsnio 1 dalis kaip *lex specialis*. Ji nurodo, kad, jeigu paskolos gavėjas laiku negrąžina paskolos sumos, jis privalo mokėti paskolos davėjui CK 6.210 straipsnyje nustatytas palūkanas nuo tos dienos, kai paskolos suma turėjo būti grąžinta, iki jos grąžinimo

dienos, neatsižvelgiant į palūkanų, nustatytų CK 6.37 straipsnyje, mokėjimą, jeigu paskolos sutartis nenustato ko kita. Ši nuostata, kuri, kaip minėta yra identiška RF CK įtvirtintam teisiniam reguliavimui, remiantis anksčiau pateiktais argumentais, turėtų būti taikoma ne tik tada, kai paskolos gavėjas laiku negrąžina paskolos sumos ir formaliai paskolos teisiniai santykiai tęsiasi, bet ir tada, kai paskolos davėjas vienašališkai nutraukia šią sutartį (pažymėtina, kad dažniausiai paskolos sutarties nutraukimas ir yra realizuojamas tada, kai paskolos gavėjas negrąžina paskolos sumos). Čia galėtų būti padaryta analogija su nuomos teisiniais santykiais: akivaizdu, kad pasibaigus nuomos sutarčiai, bet nuomininkui negrąžinus daikto nuomotojui, nuomininkas turi pareigą ir toliau mokėti nuomos mokestį daikto nuomotojui, tai reikš ir nuomos sutarties pažeidimą ir, jeigu šioje sutartyje bus nustatytos netesybos, tikėtina, kad tokiu atveju nekils jokių teisinių kliūčių nuomotojui pareikšti reikalavimą ir dėl jų priteisimo kartu su nesumokėtu nuomos mokesčiu. Iš esmės identiška situacija susiklosto paskolos teisiniuose santykiuose: paskolos gavėjui negrąžinus paskolos sumos, jis toliau ja naudojasi ir akivaizdu, kad už šį naudojimąsi turėtų būti mokamas atlyginimas, t. y. mokėjimo (pelno) palūkanos, kaip kad nuomos mokestis už naudojimąsi išnuomotu daiktu.

Atitinkamai kompensuojamosios palūkanos, kaip išaiškino pats LAT, turi visiškai kitokią paskirtį – jos atlieka minimalių kreditoriaus nuostolių, kurių nereikia įrodyti, kompensacijos už piniginės prievolės įvykdymo termino praleidimą funkciją. Akivaizdu, kad paskolos gavėjui laiku negrąžinus paskolos sumos paskolos davėjas dėl šio pažeidimo patiria tam tikrus neigiamus turinio pobūdžio praradimus, kurie ir galėtų būti padengiami visų pirma per kompensuojamųjų palūkanų institutą, kaip ir bet kurios kitos piniginės prievolės termino praleidimo atveju. Paskolos davėjui patyrus daugiau nuostolių, nei padengia kompensuojamosios palūkanos, jie galėtų būti atlyginami pagal bendrąsias civilinės atsakomybės taisykles. Taip pat pažymėtina, kad paskolos teisiniuose santykiuose kompensuojamosios palūkanos gali būti skaičiuojamos ne tik už negrąžintą paskolos sumą, bet ir praleidus mokėjimo (pelno) funkciją atliekančių palūkanų mokėjimo terminą. Kaip numato CK 6.872 straipsnio 2 dalis, jeigu šalys nėra susitarusios kitaip, palūkanos mokamos kas mėnesį, *iki paskolos suma bus grąžinta*. Tad paskolos davėjui praleidus mokėjimo (pelno) palūkanų mokėjimo terminą, t. y. pažeidus piniginės prievolės įvykdymo terminą, taip pat gali būti skaičiuojamos kompensuojamosios palūkanos. Tačiau remiantis LAT praktika, lieka neaišku, ar tai galės būti daroma, kai paskolos sutartis bus nutraukta. Manytina, kad nepriklausomai nuo to, ar tarp šalių tęsiasi paskolos teisiniai santykiai, ar paskolos sutartis yra nutraukta, kompensuojamosios palūkanos turėtų būti skaičiuojamos už piniginės prievolės, susijusios su mokėjimo (pelno) palūkanų mokėjimu, termino praleidimą. Šiame kontekste dar kartą pabrėžtina, kad CK 6.872 straipsnio 2 dalis taip pat nenurodo, jog mokėjimo (pelno) palūkanų skaičiavimą nutraukia paskolos sutarties pabaiga, jeigu paskolos suma nėra grąžinta. Vienintelis juridinis faktas, kuris, remiantis minėta nuostata, būtų pagrindas baigti šių palūkanų skaičiavimą yra *paskolos sumos grąžinimas* (taip pat išskyrus atvejus, kuriuos konkrečiai įtvirtintų atitinkama paskolos sutartis).

Išvados

1. Apibendrinant pažymėtina, kad LAT, pakeisdamas savo ankstesnę praktiką dėl palūkanų mokėjimo nutraukus paskolos sutartį, taip pat atskleisdamas mokėjimo (pelno) ir kompensuojamųjų palūkanų santykį, įnešė gerokai daugiau aiškumo ginčiuose, kylančiuose iš paskolos teisinių santykių.
2. Teisėtų lūkesčių ir teisinio tikrumo principai suponuoja, kad tiek paskolos davėjas, tiek ir paskolos gavėjas turi būti visiškai tikri dėl to, kokias teises pasekmes sukelia paskolos sutarties pažeidimas ir dėl to atliktas šios sutarties nutraukimas, taip pat kaip tokiais atvejais nukentėjęs asmuo turi ginti savo pažeistas teises ir kaip paskirstoma įrodinėjimo našta šalims. Todėl LAT

suformuoti išaiškinimai iš esmės reikšmingi, užtikrinant šiuose teisiniuose santykiuose dalyvaujančių subjektų teises ir teisėtus interesus.

3. Vis dėlto pažymėtina, kad, nepaisant konkrečioje byloje įvykdyto teisingumo, kyla nemažai praktinių klausimų, susijusių su LAT suformuota teisės aiškinimo taisykle, kad nutraukus paskolos sutartį galima reikalauti tik kompensuojamųjų palūkanų, o mokėjimo (pelno) palūkanos nepriteistinos, nes, kasacinio teismo nuomone, šalių jau nebesieja sutartiniai santykiai. Remiantis LAT pateiktais išaiškinimais, tikėtina, galimybė reikalauti kartu ir mokėjimo (pelno), ir kompensuojamųjų palūkanų egzistuoti tuo atveju, jeigu paskolos davėjas, net jei paskolos sutartį pažeidė paskolos gavėjas, nenutraukia šios sutarties. Tačiau tuomet nėra aišku, kuo tai skirtųsi nuo situacijos, kai paskolos sutartis vis dėlto yra nutraukiama dėl paskolos gavėjo kaltės. Taip pat nėra aišku, ar paskolos sutarties nutraukimo atveju paskolos davėjas galėtų reikalauti kompensuojamųjų palūkanų už mokėjimo (pelno) funkciją atliekančių palūkanų mokėjimo termino praleidimą. Reikia tikėtis, kad į šiuos ir kitus susijusius klausimus bus atsakyta vėlesnėje kasacinio teismo praktikoje.

Substantive Changes in the Supreme Court of Lithuania Practice Regarding the Calculation of Payment (Profit) Interest after the Termination of a Loan Agreement

Mykolas Romeris University
Law School
Institute of Private Law
Prof. dr. Vaidas Jurkevičius
E-mail: vaidas.jurkevicius@mruni.eu

Summary. *The purpose of this article is to assess the changes in the case law of the Supreme Court of Lithuania regarding the calculation of payment (profit) interest upon termination of a loan agreement. It should be noted that the interpretations of the court of cassation regarding the possibility to claim payment (profit) interest after the termination of the loan agreement were contradictory until the judgement of 25 May 2020 of the Extended Chamber of Judges of the Civil Cases Division of the Supreme Court of Lithuania. Therefore, the rule of interpretation of the law that in the event of termination of the loan agreement the borrower is not obliged to pay the agreed payment interest for the use of the borrowed money has brought much more clarity to disputes arising from the loan legal relationship. This article, without calling into question the result achieved in the context of a particular case, seeks to assess how/whether the precedent set by the court of cassation will ensure a balance of interests and legitimate expectations between the subjects of the loan agreement.*

Keywords: *loan agreement; interest; payment (profit) interest; compensatory interest; termination of the loan agreement; civil liability.*